

Major Ágnes

„Levelem levél Írisz koszorújából”

„LÁTHATATLAN SELYEMSÁL A SZÁMON”: NEMES NAGY ÁGNES ÉS LENGYEL BALÁZS LEVELEIBŐL.
ÖSSZEGYŰJTÖTTE, S. A. R. BUDA ATTILA, PATAKY ADRIENN ÉS TŰSKÉS ANNA

Nem szokás kritikát a recenzeált kötet borítójának vizsgálatával kezdeni (vagy egyáltalán kitérni rá), a Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázs válogatott leveleit közre adó, idén megjelent gyűjtemény esetében azonban ez megkerülhetetlennek látszik. A borítón szereplő, egymásra tekintő (ekkor már elvált) Nemes Nagy és Lengyel 1966-ban készült portréját ugyanis egy fehér színű törésvonal osztja markánsan ketté. A fotó fölött olvasható, a kötet címéül választott sor, bár esztétikai értelemben kétségkívül figyelemre méltó („láthatatlan selyemsál a számon”), mégsem tűnik jó választásnak: a borítón szereplő kép a két ember közti kapcsolat megtörését reprezentálja, a cím ennek fényében értelmezve a szabadságban való korlátozottságot, az elhallgattatást, a beszédre való képtelenséget is eszünkbe juttathatja, ami valamiféle egyenlőtlen, alá-fölérendeltségi viszonyt implikál, s ez – gondolhatnánk – hozzájárulhatott e megromlott kapcsolathoz. A kötetet kézbe véve az a benyomásunk támadhat tehát, hogy a gyűjtemény Nemes Nagy és Lengyel szerelmére, házasságára, majd pedig válására fókuszál: sőt, talán nem túlzás azt állítani, hogy az olvasó a borító alapján azt feltételezheti, hogy a feleség és a férj (illetve válásuk után a volt feleség és volt férj) egymásnak írott leveleit olvashatja majd. A kötetet fellapozva, illetve a szerkesztők által írt Bevezetőt elolvasva azonban hamar rájöhethetünk, hogy korántsem erről van szó, hiszen a gyűjtemény Nemes Nagy és Lengyel másoknak – barátoknak, munkatársaknak – írott leveleit tartalmazza (ez alól egyetlen, Lengyel Balázs volt feleségének írt 1974-es, néhány soros levele képez kivételt), a címként választott idézet ráadásul nem is egy levélből, hanem Nemes Nagy *Tavasszal* című, korábban publikálatlan, szintén a Bevezetőben közölt verséből való. Mindazon túl, hogy kissé félrevezető megoldással állunk szemben, ez azért is jelent problémát, mert így a kötet célközönségének kijelölése is kérdésessé válik. Őszintén szólva az az érzésem támadt, mintha a gyűjtemény a szélesebb olvasóközönség figyelmét és érdeklődését is kiváltó Mészöly–Polcz-levelezéskötet (*A bilincs a szabadság legyen: Mészöly Miklós és Polcz Elaine levelezése 1948–1997*, s. a. r., jegyz. és utószó Nagy Boglárka [Jelenkor Kiadó, Budapest, 2017.]) sikerét kívánta volna megcélozni – ha valóban így van, könnyen lehet, hogy e mögött kiadói döntés húzódik, az első benyomás mindenesetre kétségkívül megtévesztő, így pedig hamis elvárást generálhat az olvasóban. A kötetbe válogatott levelekből egyébként Nemes Nagy és Lengyel kapcsolatáról nemigen tudunk meg részleteket. Érdemes azonban megjegyezni, hogy 1958-as válásuk ténye a levelek olvasása közben egészen elhalványulni látszik, hiszen számos, a válás utáni levelet közösen írtak meg, vagy legalábbis közösen írtak alá.

Ha a kevéssé szerencsés borító- és címválasztáson túltesszük magunkat, egy kétségkívül elismerésre méltó, nagy gonddal összegyűjtött és pontosan megadotolt filológusi munkát kapunk a kezünkbe. A fentebb már említett *Bevezető* tájékoztatja az olvasót a közlési elvekről, a (közelmúltbeli) magánlevelezések kiadásának nehézségeiről, dilemmáiról, s a Nemes Nagy- és Lengyel Balázs-, tágabban pedig az újholdasok levelezéskiadásainak eddigi állomásairól. A kötet összesen 174, 1946 és 2005 között keletkezett levelet közöl kronologikus sorrendben, melyeknek Lengyel Balázs és/vagy Nemes Nagy Ágnes a feladójuk. A címzettek között több ismert névvel is találkozhatunk (pl. Rába György, Szabó Magda, Illés Endre, Cs. Szabó László, sőt egy helyütt Aczél György neve is felbukkan a Graves-díj odaítélése kapcsán), de persze olvashatunk barátoknak, rokonoknak írt leveleket is (Gálffy Endréné Vityi Gizella és Nagy Lászlóné Hrabovszky Anna például sok Nemes Nagy-levél címzettje). Az időrendi sorrendben való közlésből következik, hogy a levelek témája igen változatos képet mutat: a mindennapi élet történéseiről számot adó levelek mellett szakmai fókuszú, az irodalmi élet működésének szempontjából fontos pillanatokba is betekintést kapunk. Az olvasást, illetve a levelekben foglaltak megértését segíti, hogy azokat öt nagyobb egységben közlik a szerkesztők. Az 1946 és 1948 közötti levelek leginkább az Újhold első hét száma megjelenésének függvényében fontosak; az 1949 és 1956 közti levelek a már perifériára szorult szerzők (Nemes Nagy és Lengyel mellett Ottlik Géza, Mándy Iván, Szabó Magda stb.) alkotói tevékenységébe (műfordítás, szerkesztés, gyermekirodalom) is betekintést nyújtanak; az 1957 és 1980 közötti időszak az „újholdasság” irodalmi eszménye feléledésének szempontjából jelentős; 1981 és 1989 között a korábban túrt szerzők lassanként támogatott státuszba kerültek, s lehetőség nyílt az évkönyvek megjelentetésére; míg az utolsó egység levelei már egy olyan időszakban (1990–2007) születtek, amikor az „újholdasság” fogalma lassanként eltűnni látszott, ugyanakkor megerősödött az egyes művek és életművek szakmai szempontú olvasása.

Különösen izgalmasak a műfordítás műhelyitkait feltáró darabok, ilyen például Nemes Nagy az amerikai költő, író és egyetemi tanárnak, Bruce Berlindnek címzett franciául írt levele (80. számú levél); a francia nyelvű leveleket Tüskés Anna fordításában olvashatjuk a kötetben). Berlind fordította angolra Nemes Nagy verseit, aki válaszlevelében a fordítás közben nehézségeket okozó kifejezések magyarázatával nyújt segítséget Berlindnek. A „Medárd-zöld” (a *Vihar* című versből), mely Nemes Nagy saját szóalkotása, valamint a nyelvjárási „dobrokol” (A *lovak és az angyalok* című versből) kifejezések magyarázatán keresztül nem csupán a fordítás közben felmerülő, nyelvi és kulturális különbségekből fakadó problémák kerülnek középpontba, de a levélhelyzet arra is alkalmas, hogy Nemes Nagy saját költészetéről szóljon: „De ez [ti. a „dobrokol” ige] csak egy kis árnyalat, a magyar nyelvre jellemzőbb, mint énám” – írja. Egy másik, szintén a műfordítás szempontjából érdekes darab Nemes Nagy Szabó Edének írt levele, melyben a Rilke-versek átültetésének nehézségeiről számol be: „Az ember azt képzeleli, hogy azzal a ménkű nagy rutinnal most már mindent megold – pedig dehogy. Rilke az Rilke” (25. számú levél). A levélhez tartozó egyik jegyzetben ráadásul a Hrabovszky Anna hagyatékában fennmaradt, mindeddig kiadatlan *Őszi nap*-fordítást is közreadják a kötet sajtó alá rendezői.

Ezen a ponton érdemes felhívni a figyelmet a tárgyi és nyelvi jegyzetek fontosságára. Nemes Nagy és Lengyel mellett Ottlik Géza (azaz Cipi) 1959 januárjában Lakatos Istvánnak küld rövid üzenetet: „Szeretettel üdvözlünk, és reméljük, hogy nemsokára személyesen találkozunk” (26. számú levél). Egy kedves, baráti levélről van szó, amelynek nem tulajdonítanánk különösebb jelentőséget, azonban a levélhez tartozó jegyzetből kiderül, amiatt mégiscsak fontos, mert a feladók Lakatosnak a börtönből való szabadulása alkalmából küldték üdvözlőüket. A legkisebb utalás is magyarázatot kap a jegyzetekben, legyen szó irodalmi műről, személyről vagy akár történelmi eseményről.

Irodalomtörténeti szempontból Lengyel Balázs levelei egy hajszállal talán fontosabbak. A kötet első, 1946-os keltezésű levelét is ő írta Csorba Győzőnek, méghozzá az Újhold megjelenésének előkészületei apropóján. 36 évvel később, 1982-ben szintén Csorbának számol be lapalapítási terveiről: 4 év múlva pedig megalakul a félévente megjelenő antológia, az Újhold-Évkönyv. Számos további levélből értesülhetünk az Újhold és az Újhold-Évkönyv szerkesztési munkálatairól, nehézségeiről, a felkérésekről vagy épp a szerkesztőségi honoráriumok megállapításáról. Lengyel rögtön a 2. számú levélben megfogalmazza: „Egy szerkesztőnek komponálnia kell, s a kompozíció gazdaságos beosztást követel.” Ha nem is egyfajta ars poetica ez, mindenesetre kétségkívül elegáns indoklása annak, miért csak a következő Újhold-számban jelennek majd meg Csorba versei.

A szakmai kapcsolattartás azonban néhol személyesebb, s nem minden esetben feszültségektől mentes. Az irodalmi ügyek megvitatásán túl a leveleket olvasva személyes ellentétek is kirajzolódnak előttünk, mint ahogyan Nemes Nagy Radnóti Sándornak írt levelében, melynek apropója Lukács György 1970-es Babits-bírálatára (131. számú levél). De Lengyel Balázs és Mészöly Miklós viszonya sem volt felhőtlen, s bár a kapcsolat megromlásának pontos okait nem ismerjük meg, a nyolcvanas évek néhány levele arról tanúskodik, hogy a háttérben komoly ellentétek állhattak: „Maradjunk tehát a jövőben a természetes és elkerülhetetlen irodalmi egymás mellett élés kulturált formája mellett. A magánügyek teljes kizárásával, bármi volt is a múlt, bármit tudunk is kölcsönösen egymásról. Ez lehetővé teszi, hogy munkáidat olvassam, gondolkozzam rólok, esetenként örüljek nekik, mint irodalmunk gyarapodásán, vagy akár írjak is róluk. Én ugyanis sohasem keverem bele irodalmi ítéleteimbe rokonszenvenet vagy ellenszenvenet, vagy akár személyes konfliktusok miatti haragomat. Arra a rövid időre, ami még előttünk áll, ez éppen elegendő kapcsolat lesz” – írja Lengyel 1986-ban (133. számú levél).

A válogatás persze olyan, néhol megmosolyogtató pillanatokba is betekintést nyújt, amikor az irodalmi és hétköznapi élet egy-egy ponton összeér. Erre példa a 127. számú levél, melyben Nemes Nagy barátnőjének számol be arról, hogy a Kossuth-díjhoz járó pénzüsszegekből végre megvásárolhatta a régóta áhított televíziót: „Balázssal néztük a gyönyörű színes tévét. Micsoda szerencse, hogy még lesántulásom tűrhető idején sikerült megvenni (a Kossuth-díjból; azt hiszem írtam már. Erre vágytam.)” De megemlíthetjük Nemes Nagy egyik 1980-ban írt levelét is, melyben közel sem pátoszos hangvétellel ír költőtársairól: „Kedden, ápr. 8-án megyek Kaposvárra, költészet ill. József A. napjára még 22 költővel. Szörnyű, ennyi költő” (100. levél). De ahogyan a hétköznapi eseményei, rutinja, esetenként súlytalan apróságai, úgy természetesen

S Z E M L E

a gondok és kellemetlenségek is az élet velejárói, s ez által válnak levéltémává. A kötet darabjait egymás utáni sorrendben olvasva pedig szembetűnő (bár nem meglepő), ahogyan az idő múlásával a különféle betegségek, testi bajokkal kapcsolatos passzuszok – beszámolók orvosi kezelésekről, az aktuális, egyre romló egészségi állapotról, aggodalommal teli érdeklődések a címzettek hogyléte felől – is megsaporodnak.

Összességében véve a levelezéskötet fontos adalékul szolgál a Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázs életét és munkásságát vizsgáló kutatásoknak, de természetesen az Újholddal (és az újholdasokkal) foglalkozók is számos új információval gazdagodhatnak, ha kézbe veszik a könyvet. Nem elhanyagolható a tény, hogy a gyűjteményben közölt levelek sok esetben igazán élvezetes olvasmányok: a szövegek nyelvi, stilisztikai, retorikai megoldásainak köszönhetően sokszor jóval többek pusztán információátadásra szolgáló levélnél. Nemes Nagy Ágnes Hrabovszky Annának írt észak-amerikai úti beszámolóját például már emiatt az egy mondat miatt is érdemes volt közölni: „a delfinek, amint érthetetlen jóindulattal mosolyognak ránk, undok emberekre, és vakartatják gumi-hátukat, azok remekek” [95. számú levél]. Mindezekon túl jellegéből adódóan pedig számos mikrotörténeti adat birtokába juthatunk, ha fellapozzuk a kötetet – melynek darabjai, ha nem is kivétel nélkül Írisz koszorújából való levelek, de kétségkívül izgalmas kordokumentumai a közelmúlt évtizedeinek. [*Gondolat*]

